

**ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСТВА:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС*****Ярослав КАЛАКУРА***orcid.org/0000-0001-9007-4991**доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Анотація. З урахуванням методології українознавства та міждисциплінарних студій, наявних досліджень з теорії і практики ідентифікаційних процесів, з позицій цивілізаційного, антропологічного та соціокультурного підходів розглядається феномен цивілізаційної ідентичності українства, її витоків, становлення та сучасний стан. Концепт «цивілізаційна ідентичність» вказує на належність індивіда, етносу або держави до тієї чи іншої цивілізації, а сам він трактується як сукупність символів, уявлень, відчуттів і самоусвідомлення своєї належності до української культурно-цивілізаційної спільноти, яка спирається на національні та загальнолюдські цінності в межах європейського цивілізаційного простору і взаємодіє з іншими цивілізаціями.

З'ясовуються теоретико-методологічні засади сутності цивілізаційної ідентичності, викладені у працях А. Бергсона, М. Вебера, К. Вульфа, С. Гантінгтона, Е. Гелнера, І. Гофмана, Е. Гуссерля, Ж. Деріда, К. Едер, Е. Еріксона, Г. Зіммеля, А. Камю, Е. Кассієра, А. Куна, К. Леві-Строса, Г. Ріккєрта, Е. Сміта, А. Тойбні, З. Фройда, К. Юнга, К. Ясперса та ін. Розглянуті її українські особливості та структура: етнічна, національна, культурна, релігійна, політична, громадянська, європейська та інші складові, показано зв'язок з менталітетом і глобалітетом на тлі історичного поступу та пострадянських трансформацій, починаючи з епохи середньовіччя, Києворуської держави, Ренесансу, модерну і закінчуючи постмодерном, наголошено на історичній місії українського козацтва як носія нових якостей національної ідентичності, відстежено цивілізаційне самовизначення української ідентичності на зламі XIX–XX ст., підкреслено роль свідомості, соціальної психології та національної ідеї в цивілізаційній трансформації ідентичності, висвітлено причини її кризи і розколеності в умовах тоталітаризму, його нищівні наслідки для ідентифікаційного процесу українства загалом.

Основне місце відведено дослідженню особливостей становлення цивілізаційної ідентичності в умовах незалежності України, ролі її складових – етнічної, релігійної, національної, громадянської та євроідентичності, розкрито внесок Т. Бевз, Т. Воропаєвої, М. Козловця, І. Куцога, Л. Нагорної, М. Обушного, Ю. Павленка, Ю. Поліщука, М. Поповича, О. Рафальського, В. Ткаченка, М. Шульги, М. Юрія та ін. в дослідження ключових аспектів проблеми, з'ясовано вплив на процеси цивілізаційної ідентичності, євроінтеграції та глобалізації сучасного світу, Революції гідності, демократизації суспільства, міжнаціональних відносин, агресивної політики Росії. Висвітлюються шляхи збереження української ідентичності в чужоземному середовищі, роль зарубіжного українства у формуванні цивілізаційної ідентичності.

Значна увага приділена ролі українознавства як наукового синтезу історичних, філософських, етнологічних, культурологічних, психологічних знань в опрацюванні наукових за-

* В основу статті покладена доповідь, виголошена на XXIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українознавство в системі національної освіти, науки, гуманітарної політики держави» 20 жовтня 2020 року (НДІУ, м. Київ).

сад формування цивілізаційної ідентичності та узагальненні нагромадженого практичного досвіду у цій справі. Висловлено низку пропозицій щодо подальшого дослідження проблеми, підвищення ролі держави та громадянського суспільства в активізації цивілізаційної ідентифікації українства та його перспектив.

Ключові слова: українознавство; методологія; цивілізаційна ідентичність; цивілізаційні цінності; українство; національна ідея; євроінтеграція; синергетичний підхід; міждисциплінарність.

FORMATION OF UKRAINIAN CIVILIZATIONAL IDENTITY: AN INTERDISCIPLINARY DISCOURSE

Yaroslav KALAKURA

Doctor of Historical Sciences, professor of the Department of Archival Studies and Special Fields of Historical Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Annotation. Taking into account the methodology of Ukrainian and interdisciplinary studies, the available research on the theory and practice of identification processes, the article considers the phenomenon of civilizational identity of Ukrainians, its origins, formation, and current state from the standpoint of civilizational, anthropological, and sociocultural approaches. The concept of “civilizational identity” indicates the affiliation of an individual, ethnic group, or state to a particular civilization and is interpreted as a set of symbols, ideas, feelings, and self-awareness of their belonging to the Ukrainian cultural and civilizational community, which is based on national and universal values within the space of European civilizations and interaction with them.

The author analyzes theoretical and methodological foundations of civilizational identity presented in the works by A. Bergson, M. Weber, K. Wolf, S. Huntington, E. Gellner, I. Hoffmann, E. Husserl, J. Derrida, K. Eder, E. Erickson, G. Simmel, A. Camus, E. Cassier, A. Kuna, K. Levi-Strauss, G. Rickert, E. Smith, A. Toynbee, S. Freud, C. Jung, K. Jaspers, and others. He considers its Ukrainian features and structure: ethnic, national, cultural, religious, political, civic, European, and other components, shown in connection with the mentality and global nature against the background of historical progress and post-Soviet transformations, beginning from the Middle Ages, Kyivan Rus, the Renaissance, modernism and ending with postmodernism; emphasizes the historical mission of Ukrainian Cossacks as a national carrier of a new identity, tracks civilizational self-determination of the Ukrainian identity at the turn of the 19th–20th centuries, as well as the role of consciousness, social psychology, and the national idea in the civilizational transformation of identity; highlights the causes of the identity crisis and schism in the conditions of totalitarianism, its devastating consequences for the identification process of Ukrainians in general.

The main focus is put on the study of the specifics of the civilizational identity formation in the conditions of independence of Ukraine; the role of its components – ethnic, religious, national, civic, and European; the contribution of T. Bevez, T. Voropaieva, M. Kozlovets, I. Kutsyi, L. Nahorna, M. Obushnyi, Yu. Pavlenko, Yu. Polishchuk, M. Popovych, O. Rafalskyi, V. Tkachenko, M. Shulha, M. Yurii, and others to the study of key aspects of the problem; the influence on the civilizational identification processes, European integration, and globalization of the modern world, Revolution of dignity, democratization of the society, interethnic relations, aggressive policy of Russia. The article highlights ways to preserve Ukrainian identity in the alien environment, the role of Ukrainians abroad in shaping civilizational identity.

Significant attention is paid to the importance of Ukrainian studies as an academic synthesis of historical, philosophical, ethnological, cultural, and psychological knowledge in the elaboration of

scholarly bases for building the civilizational identity and summarizing the relevant accumulated practical experience. A number of proposals have been made to further research the problem, increasing the role of the state and civil society in activating the civilizational identification of Ukrainians and their prospects.

Key words: *Ukrainian studies; methodology; civilizational identity; civilizational values; Ukrainian culture; national idea; European integration; synergetic approach; interdisciplinarity.*

Минуло понад сто років відтоді, як М. Грушевський поставив ключове питання щодо історичної місії українства: «Хто такі українці та чого вони прагнуть?». І ось уже не одне покоління наших одноплемінників шукає відповідь на нього. А криється вона у таємничості такого соціокультурного поняття, як «ідентичність українства», тобто в самоусвідомленні ним своєї гідності та належності до побратимів зі спільними цінностями: мовою, культурою, історичною пам'яттю, територією, зрештою, із мрією і метою, покликанням і духовним вибором. Ідентифікація – це процес консолідації нації, могутній засіб мобілізації суспільства. Осягнення змісту поняття «ідентичність» дає можливість кожному з нас усвідомити для себе «хто ми є разом», «де наше спільне коріння», «що для нас є цінним і священним», «чого ми прагнемо і які наші сподівання», «хто наш друг, а хто ворог», «з ким маємо дружити, а від кого боронитися» з тим, щоб опанувати ту просту істину, що досягти нашої мети можемо тільки разом, у духовній єдності, на основі національної, культурної і цивілізаційної ідентичності. Походить цей термін від латинського *identitas*, тобто «тотожність», що, в свою чергу, передбачає й певну відмінність або розрізнення порівняно з іншим. Один із фундаторів теорії ідентифікації Е. Еріксон, виходячи з того, що розвиток ідентичності проходить ряд стадій і супроводжується кризами свідомості

та самооцінки, виділяв три основні напрями дослідження цього процесу: а) почуття ідентичності; б) процес формування ідентичності; в) ідентичність як конфігурація, тобто результат. При цьому вчений вказував на тісний зв'язок ідентичності з культурою та цивілізаційними цінностями [17, с. 316–317].

Концепти *ідентичність* та *цивілізація* стали чи не найбільш актуальними і поширеними в понятійному апараті новітньої гуманітаристики, включаючи й українознавство. Їх взаємодія і взаємообумовленість спричинили інституціоналізацію такого поняття, як *цивілізаційна ідентичність*, появу в науці якого пов'язують з іменем американського політолога С. Гантінгтона. Він розглядав цивілізаційну ідентичність як найширший вияв передусім культурної ідентичності, котра формує модель згуртованості людей і слугує засобом їх самовизначення з погляду походження, релігії, мови, історії, цінностей, звичаїв та інститутів [11, с. 11–13].

Наукове осмислення сутності і ознак цивілізаційної ідентичності українства, її історичного і соціокультурного підґрунтя, з'ясування сучасних особливостей з погляду перспектив реалізації вже зробленого цивілізаційного вибору українського народу належать до винятково актуальних і все ще недостатньо досліджених проблем усіх центрів українознавства. Назвемо деякі мотиви цієї актуальності: по-перше,

цивілізаційна ідентичність базується на загальнолюдських цінностях, які виступають підґрунтям пріоритетних складових української регіональної цивілізації, тісно пов'язаних із незалежністю, соборністю, цілісністю, демократизацією, інтеграцією та модернізацією України. Безпосереднім творцем і носієм цивілізаційної ідентичності є українська людина як найбільша цінність, яка акумулює в собі самобутність і неповторність національної культури, духовного світу та ментальності. Цивілізаційна ідентичність, будучи величиною постійною, перебуває в розвитку, зазнає змін, активно впливає на всі сфери життя суспільства, а тому потребує наукового осмислення й аналізу з урахуванням методології цивілізаційного та антропологічного повороту гуманітарних наук, включаючи й українознавство [32].

По-друге, цивілізаційна ідентичність належить до міждисциплінарних проблем. Вона посідає важливе місце в студіях українських і зарубіжних істориків, філософів, політологів, соціологів, економістів, культурологів, психологів, релігієзнавців, які знаходять відповідний аспект проблеми для своїх рефлексій. Проте цілісне пізнання цього явища можливе лише на шляхах інтеграції та синтезу знань, застосування міждисциплінарних методів дослідження, дотримання синергетичного та системного підходів, тобто за допомогою того інструментарію, яким послуговується українознавство. Низка подібних праць уже побачила світ [30, 35, 43], підтвердивши переваги і перспективність досліджень на межі різних наук, засвідчивши необхідність подальшого продовження подібних студій.

По-третє, в ідентичності найповніше простежуються взаємини і взаємовпливи

людини, суспільства, культури і цивілізації, їх взаємодія із зовнішнім світом. Життєдіяльність українців материкової України тісно пов'язана із зарубіжним українством, формуючи разом спільний український світ. Діаспори виступають ретранслятором у сучасний інформаційний простір багатовікових надбань українського народу в усіх сферах культурного, соціального, економічного, політичного і духовного життя. Без наукового пізнання і осягнення механізму взаємодії та взаємовпливів світового українства важко дослідити цивілізаційну ідентичність в умовах глобалізації.

По-четверте, серйозну загрозу цивілізаційній ідентичності України становить розв'язана путінською Росією окупаційно-гібридна війна, перманентна культурно-інформаційна агресія, потужна антиукраїнська пропаганда, якій нерідко підспівують і доморощені агенти впливу, носії синдрому «малоросійської» та «советської» ідентичностей [22], вдаючись до компрометації національних, історичних та культурних цінностей українського народу, консервації радянських стереотипів і насадження ідеології російського неоімперіалізму [29, 14]. Все це має за мету заперечити національно-культурну і цивілізаційну ідентичність українців, принизити їх гідність, сформувати іронічне, а то й образливе ставлення до українства, зберегти синдром постколоніальної і посткомуністичної свідомості частини населення України. З огляду на це стає ще більш зрозумілим, чому так важливо і необхідно науково та неупереджено досліджувати утвердження української цивілізаційної ідентичності в контексті зіткнення двох цивілізаційних світів, двох світоглядів і різних ціннісних орієнтирів, спростовувати

ідеологеми Кремля і давати рішучу відсіч проімперській парадигмі «русского мира».

Названі та інші мотиви, зокрема врахування перспектив деокупації Криму і неконтрольованої частини Донбасу, переконливо вказують на наукову доцільність, важливість і певну новизну пропонованої статті, предметом та об'єктом якої є українознавчий вимір концепту «цивілізаційна ідентичність». Її мета полягає в тому, щоб, відштовхуючись від загальної теорії ідентичностей, методології цивілізаційного пізнання, антропологічного, соціокультурного та синергетичного підходів, беручи до уваги найновіші праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також деякі ще не актуалізовані джерела, дослідити провідні тенденції зародження, становлення і розвитку цивілізаційної ідентичності українства, окреслити періодизацію цього процесу, починаючи з давніх часів та середньовіччя до сучасності, виявити слабкі і дискусійні місця, заповнити деякі прогалини, запропонувати низку рекомендацій як щодо подальших студій, так і оновлення ідентичностей українців на основі цивілізаційних цінностей.

Пристаюючи до реалізації поставленої мети, автор як професійний історіограф прагнув переосмислити передусім джерела з теорії проблеми та наукові надбання попередників, викладені в дослідженнях трьох останніх десятиріч. За неповними підрахунками, історіографія цивілізаційної ідентичності нараховує понад півтори тисячі книг та статей, серед авторів яких майже 200 українських дослідників. Це вже відомі і початкуючі українознавці, історики, філософи, політологи, етнологи, культурологи, соціологи, релігієзнавці, які представляють

академічні установи, передусім інституту філософії, соціології, історії, політичних і етнопонаціональних досліджень, кафедри провідних університетів України. З урахуванням специфіки своєї науки вони досліджують відповідні аспекти ідентичностей. Відрадно, що серед опублікованих праць зростає кількість досліджень міждисциплінарного та українознавчого характеру. Теоретико-методологічні засади сутності ідентичності та ідентифікаційного процесу науковці знаходять у працях Пол. Р. Браса, К. Вульфа, Д. Гаїпчінсона, С. Гантінгтона, І. Гофмана, К. Едер, Т. Еріксена, Е. Еріксона, Е. Сміта, А. Тойбні, К. Юнга, К. Ясперса та ін. [4, 8, 10, 11, 17, 18, 38]. Для творчого осмислення теоретичних та історичних засад формування цивілізаційної ідентичності українства важливе значення мають класичні праці українських мислителів, зокрема В. Антоновича, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова, І. Крип'якевича, П. Куліша, В. Липинського, І. Лисяка-Рудницького, М. Максимовича, І. Франка та ін. На цьому потенціалі базується широкое коло сучасних теоретико-методологічних розвідок, зокрема Т. Воропаєвої, Я. Грицака, В. Кременя, О. Майбороди, О. Рафальського, Ю. Поліщука, М. Юрія та ін., а також авторські роботи [6, 14, 19, 20, 24, 26, 31, 33, 45].

Наявні праці узагальнюючого та тематично-монографічного характеру з означеної проблеми можна умовно поділити на декілька груп. До першої віднесемо ті з них, які присвячені українській цивілізації і знанням про те тло, на якому формується цивілізаційна ідентичність [13, 34, 39]. Друга група представлена працями, приуроченими сутності ідентифікаційного процесу і окремим

різновидам ідентичностей. У третій групі зосереджені дослідження, автори яких одними з перших в українському дискурсі присвятили студії цивілізаційній ідентичності, зокрема Н. Авер'янова, О. Андреева, Т. Балута, Т. Бевз, Т. Воропаєва, В. Гончаревський, Й. Зісельс, О. Картунов, І. Курас, І. Куций, О. Михайлова, Л. Нагорна, М. Нічога, М. Обушний, Ю. Павленко, Ю. Поліщук, М. Попович, В. Ткаченко, Н. Шип, О. Шморгун, М. Юрій та ін. Поряд з цим терміном ряд дослідників, зокрема Т. Бевз, Т. Воропаєва, С. Денисюк, А. Киридон, М. Козловець, В. Корнієнко, О. Рафальський, М. Шульга та ін. [1, 3, 6, 9, 23, 25, 26, 27, 31, 33], дедалі частіше вживають поняття «європейська ідентичність», пов'язуючи його з європейським вибором України та орієнтацією на європейські цінності [5, 21, 43]. Виокремлено також публікації, присвячені образу української людини як творця і носія ідентичностей [2, 35, 40].

Принагідно зазначимо, що ціла низка аспектів ідентичності українства отримала висвітлення у працях співробітників Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, зокрема П. Гай-Нижника, А. Кононенко, І. Краснодемської, В. Крисаченка, С. Наливайка, В. Терлецького, А. Ціпка, Ю. Фігурного та ін. Велику увагу цій проблематиці приділяє і часопис «Українознавство».

Системний аналіз наявних праць засвідчує, що ключовий висновок дослідників цивілізаційної ідентичності українства зводиться до чотирьох основних положень: а) вона є похідною від поняття «українська регіонально-локальна цивілізація як сегмент європейської»; б) її творцем і носієм виступає українська людина; в) в її основі лежать національні

та загальнолюдські цивілізаційні цінності; г) усі ці три явища є історичними та транзитними, тобто перебувають у взаємодії і постійному розвитку. Варто розглянути ці положення докладніше.

Застосовуючи критерії хронологізації історії України, видається правомірним виокремити шість умовних періодів етногенезу української людини, зародження, становлення та розвиток української регіонально-локальної цивілізації та формування цивілізаційних засад ідентичності українства. При цьому слід зауважити, що витoki цього процесу треба шукати в найдавніших часах історії України, в індоєвропейському корінні української людності, в її етногенезі [28].

Перший період безпосереднього зародження і становлення цивілізаційної ідентичності українства, невіддільний від формування українського етносу, його культурно-духовних, морально-естетичних, соціально-правових та релігійно-християнських цінностей, закладання основ української цивілізації, був започаткований княжою добою. Перші камені у цей фундамент були покладені в умовах Києворуської, Галицько-Волинської та Литовсько-Руської держав, які постали і розвивалися в європейському середньовічному соціокультурному просторі на основі тісних взаємозв'язків з ним. Цей фундамент цивілізаційної ідентичності українців закладався шляхом розвитку місцевих світських та церковних еліт, писемності, продукування самобутньої культури на християнських цінностях у взаємодії з тогочасним європейським культурним світом.

Другий період цивілізаційного розвитку та ідентифікаційного процесу протікав під впливом зародження українського козацтва і перетворенням

його в передову верству суспільства в умовах Національно-визвольної революції та козацько-гетьманського державотворення другої половини XVI – першої половини XVIII ст. Його помітно прискорили козацька старшина, мислителі Острозької та Києво-Могилянської академії, духовенство, виробивши специфічну систему громадянських цінностей українців, побудовану на принципах прямої демократії, соціальної і політичної рівності та справедливості, ідеалів лицарської гідності, військового побратимства і товариства, згоди і взаємодопомоги, причетності до спільної справи, які відбивали дух епохи Ренесансу. Все це супроводжувало процес кристалізації контурів української нації, її ідентичності з цивілізаційними ознаками європейського світу.

Третій період характеризується, з одного боку, поглибленням розколу української ідентичності, який став наслідком включення українських земель до складу чужих держав, а з другого – початком національно-культурного пробудження та відродження. Українці продовжували зберігати свої питомі цінності, набуваючи водночас нових, багато в чому цивілізаційних ознак, на тлі епохи Просвітництва, під впливом гуманістичних поглядів Г. Сковороди, творчості Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка, Лесі Українки, М. Грушевського, розвитку університетської освіти, виокремлення української історіографії, діяльності Руської трійці, Наукового товариства ім. Шевченка, громадівського і просвітницького рухів, перших політичних партій. Водночас ідентифікаційний процес на сході та заході України наштовхнувся на асиміляційну політику Російської та Австро-Угорської імперій, на кризові

явища, породжені подвійною лояльністю, малоросійством, австрофільством, москвофільством та пропольською орієнтацією частини українців.

Четвертий період цивілізаційної ідентифікації українства охоплює роки Першої світової війни, Української революції і державотворчих процесів 1917–1921 рр. Відбулася масштабна соціальна, політична і духовна мобілізація українців Сходу і Заходу заради національного визволення, відродження власної незалежної держави на принципах соборності народу і цілісності його етнічних земель, що розширило кордони колективної ідентифікації. На тлі цих подій формувалась модерна українська нація, а українство продемонструвало свою реальну присутність у загальноєвропейському просторі і готовність до реалізації власного «українського проекту».

Упродовж **п'ятого періоду (1920–1980)** українська ідентичність, як і цивілізація загалом, хоч і вижила, але зазнала нищівних руйнувань і глибоких травм внаслідок згортання національно-демократичної революції, силового знищення УНР та ЗУНР, російської, румунської, польської, а відтак і гітлерівської окупації українських земель, насадження тоталітарних режимів, більшовицької політики російщення та войовничого атеїзму, голодоморів і масових репресій. Нескореність ідентичності українців Сходу і Заходу засвідчив потужний рух опору польській політиці пацифікації, насильницькому конструюванню радянської ідентичності, розгорнутий учасниками «Розстріляного відродження», націоналістичного підпілля, шістдесятників та дисидентів, а також діяльністю українських осередків в еміграції.

Великим випробуванням для ідентичностей українства стала Друга світова війна та повоєнне лихоліття. Змінилося життя галичан, волинян, буковинців та закарпатців після інкорпорації західноукраїнських земель до складу СРСР і входження в загальноукраїнський соціокультурний простір, контрольований комуністичним режимом, а в роки війни – гітлерівським. Незважаючи на величезні людські і матеріальні втрати, українці відчували себе єдиними та нескореними, здатними спільними силами боротися за національне визволення і власну соборну державу.

Шостим якісно новим і рубіжним *періодом* утвердження цивілізаційної ідентичності українства стали роки відновлення державної незалежності України, пострадянських трансформацій та інтеграційних процесів. Саме вони підтвердили, що інституційною основою ідентифікації виступає держава, її інститути, а також громадянське суспільство. Потужним фактором сучасної інтенсифікації формування цивілізаційних смислів усіх різновидів колективної ідентичності – етнонаціональної, конфесійної, культурної, громадянської, політичної, цивілізаційної та європейської – стали реформування, демократизація, декомунізація та деколонізація суспільства, його європейський вибір, ліквідація символів комуністичного режиму, оновлення змісту української національної ідеї, відродження історичної пам'яті та традиційної ментальності.

Водночас консолідація української цивілізаційної та європейської ідентичностей наштовхнулася на войовничий спротив антиукраїнських сил, російську агресію, окупацію АР Крим і частини Донбасу. На розмивання української

ідентичності, ізоляцію України від цивілізованого світу потужно впливають і внутрішні чинники: маргінальність, корупція і олігархізація влади.

Однією з особливостей історії ідентифікаційного процесу українства, його сучасного періоду є те, що він у результаті чотирьох хвиль еміграції остаточно вийшов за межі материкової України і набув планетарного характеру, створюючи світовий цивілізаційний простір української людності, її культури, звичаєвих традицій, ментальності та духовності. Переважна більшість українців, які постійно або тимчасово проживають у країнах Європи, Америки, Азії та Африки, інтегруючись у суспільство перебування, продовжують зберігати генетичний зв'язок і духовну єдність із Україною, формують разом з нею *український світ*. Чужоземне середовище, з одного боку, як правило, позитивно впливає на формування цивілізаційної ідентичності українських діаспор у процесі їх інтеграції в суспільства країн проживання, а з другого – стимулює їх асиміляцію і набуття подвійної ідентичності.

Отже, українську цивілізацію можна трактувати як об'єктивно існуючу та історично сформовану на власному ґрунті єдність нації і суспільства, його політичної організації, духовних і матеріальних цінностей, створених різними поколіннями українського народу упродовж двох тисячоліть. В ній органічно переплелися самотність українського народу, його мови, ментальності і культурно-духовних цінностей, дивовижна краса природи, створюючи разом унікальне поєднання людини і середовища, рідкісний культурно-геополітичний простір [19, с. 7]. З другого боку, значна

частина українців ідентифікують себе із цінностями західноєвропейської цивілізації, а оскільки українська цивілізація, маючи локально-регіональний і порубіжний характер, всіма своїми компонентами історично і культурно укорінена в неї і є одним із її давніх сегментів, то вони сприймають їх як свої. У міру євроінтеграції України, її адаптації до стандартів Європейського Союзу контури європейських цінностей будуть дедалі більше утверджуватись в українській цивілізації як **європейська ідентичність**, при цьому вона не відгороджується від надбань і традиційних зв'язків із іншими цивілізаціями. Цивілізаційну ідентичність українства можна визначити як історично сформовану і усталену цілісність, вищу форму етнічної, соціальної, культурної, громадянської, національної ідентичностей, що ґрунтується на усвідомленні цивілізаційності своїх національних цінностей, культурно-історичних, релігійних та ментальних рис, які характеризують Україну як регіональну цивілізацію, уподібнюють українців з народами європейської цивілізації. Цивілізаційна ідентичність тісно переплітається з європейською ідентичністю, підводячи кожную людину, кожную суспільну групу, націю в цілому до глибшого усвідомлення значення європейського вибору України, загальнолюдських цінностей, свого історичного покликання і місці в сучасному світі.

Оскільки українська цивілізація та ідентичність сформовані багатьма поколіннями українського народу, а носієм їх цінностей є українська людина, то науковці шукають відповідь на питання, хто вона, ця людина, і який її образ. Синтезуючи погляди новітньої історіографії і власне бачення, можна сформулювати

таку формулу: українська людина є продуктом природи і суспільного розвитку, представником світового людства, який усвідомлює себе частиною української спільноти, її історії, культури, національних традицій і духовних цінностей, любить Україну, захищає її інтереси, працює для її розвитку, дорожить українським громадянством [2, кн. 1, с. 11]. Звичайно, українство далеко не одноманітне, в ньому представлені поряд з етнічними українцями представники інших етносів, люди різних вікових категорій, різного характеру, темпераменту, ментальності, неоднакові за світоглядними, свідомісними, ціннісними та ідентифікаційними орієнтирами. Спираючись на методи соціальної та культурної антропології, Т. Воропаєва навела умовну типологію сучасного українства на основі соціології і дійшла висновку, що найважливішим і найголовнішим чинником української перспективи є патріотична людина, європейська людина, людина опору, постколоніальна людина та підприємницька людина. На думку авторки, досить піддатливими для маніпулятивних соціокультурних трансформацій є кризова людина, маргінальна людина та розчарована людина, а найбільш байдужими до української держави, нації та української національної ідентичності є людина споживання та радянська людина. Можна солідаризуватися з думкою авторки про те, що в процесі соціокультурних трансформацій зростає кількість респондентів, які представляють патріотичну людину, та зменшується чисельність тих, хто репрезентує радянську людину [5, с. 84]. Наявність у людини ідентичності – ознака її морального і психічного здоров'я, певна гарантія здатності вибудувати свої

стосунки з іншими, знайти себе у суспільстві, не відчувати самотності.

На завершення видається доречним торкнутися ще двох важливих, на наш погляд, питань. Перше стосується досвіду ідентифікаційних процесів в Європейському Союзі. Його батьки, закладаючи основи європейської ідентичності, висунули ідею «союзного націоналізму». Це означало, що всі члени ЄС, спираючись на спільну, хоча й не безконфліктну історію, спільну територію, багато в чому однакові культурні цінності, крок за кроком сформують європейську ідентичність. «Союзний націоналізм» Європи не передбачав можливості розширення європейського співтовариства. Однак сталося по-іншому: розпався так званий соціалістичний табір і перестав існувати Радянський Союз, з'явилася ціла низка старих і нових держав, які заявили готовність стати повноправними членами ЄС або його партнерами. Ідея «союзного націоналізму» потерпіла фіаско. Внаслідок різних причин не виправдала себе концепція мультикультуралізму, нові держави побоюлися розчинитися в цьому європейському морі як у космополітичному проєкті, не захотіли втрачати своє національне еґо, свою мову, культуру, традиції. Все це спонукало лідерів ЄС до пошуку нового розуміння сутності європейської ідентичності як вищого рівня національних ідентичностей, тобто цивілізаційної, пропагуючи гасло «єдність у розмаїтті». Нарешті, прийшло усвідомлення, що фундамент європейської ідентичності – це цінність людини і необхідність створення для неї комфортного середовища життя. Для України це означає, що ця цінність, тобто людина, має бути покладена в основу українських реформ з тим, щоб кожен

українець був захищеним і відчував себе комфортно, тобто господарем на своїй землі, у своєму домі.

Друге питання зумовлене публікацією у пресі такої проблеми, як малоєвропейство. Можна солідаризуватися з думкою В. Сергійчука про те, що не подолавши до кінця малоросійство, українці зіткнулися з іншим проявом комплексу меншовартості: малоєвропейством [37]. На думку автора, вчорашні малороси, оглядаючись і далі на Москву, швиденько трансформувалися в малоєвропейців, стали прогинатися вже перед західними країнами, намагаючись догодити їм. І йдеться не тільки про тих, хто тримає свої гроші в зарубіжних банках, позбавляючи підтримки базових галузей народного господарства своєї країни і штовхаючи наших громадян на заробітки за кордоном. Діти олігархів і можновладців вчать не в українських, а в європейських школах і університетах, підтримуючи їхній інтелектуальний потенціал, тоді як наші навчальні заклади потерпають від недофінансування. Як тут не згадати застереження І. Франка:

*Пора, діти, добра поглядіти
Для власної хати,
Щоб газдою, не слугою
Перед світом стати!* [42].

Міждисциплінарні дослідження ролі української людини у формуванні цивілізаційної та європейської ідентичності засвідчують, що ідентифікаційний процес отримав новий імпульс для динамічного розвитку і кристалізації цивілізаційних цінностей під впливом Євромайдану та Революції гідності, конституційного закріплення стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі, став важливим чинником

національної безпеки держави. За дослідженням Т. Воропаєвої, яка визначає три рівні (високий, середній і низький) усвідомлення громадянами України (брались до уваги етнічні українці, поляки, румуни, словаки, угорці та кримські татари) своєї причетності до європейської ідентичності, високий і середній рівень складав у 2001 р. 77 %, а в 2018 р. – 88% [6, с. 144].

Аналізуючи сучасний етап цивілізаційної ідентифікації українства, не можна не звернути уваги і на принципово нові явища, а також на нерозв'язані питання, недоліки та чинники, які негативно впливають або гальмують його, розмивають українську ідентичність, її цивілізаційні цінності. Йдеться, зокрема, про те, що в умовах глобального інформаційного простору під впливом соціальних мереж особистість опиняється перед множинністю віртуальних ідентичностей, формуванням «мережевої ідентичності». Мережева культура сприяла появі такого типу ідентичності, як «мережево-інформаційна», яка спроможна нівелювати або розмити цінності базових спільнот [16]. Особливу шкоду ідентичності завдає пропаганда «руського мира», маніпулятивна складова гібридної війни Росії проти України, підривна діяльність агентів російського впливу всередині суспільства. Дослідники висловлюють побоювання, що цілком правильний курс на децентралізацію і підвищення ролі місцевих громад може бути успішним лише на принципах унітарності держави, її соборності та цілісності, недопущення під виглядом так званої «регіональності» дезінтеграції України, розколу її національної та громадянської ідентичностей.

Отже, формування загальноукраїнської та європейської ідентичностей

цивілізаційного рівня – це складна і багатопланова проблема, що вимагає системного підходу і координації цілеспрямованих зусиль владних структур, громадянського суспільства, наукової спільноти, освітніх організацій, установ культури, зарубіжних українських інституцій, інших юридичних і фізичних осіб, що мають реальний вплив на суспільну свідомість і поведінку громадян.

Узагальнюючи наявні результати досліджень попередників і власні студії, можна висловити низку пропозицій та рекомендацій щодо подальшої науководослідної роботи та пріоритетних напрямів практичної діяльності в царині формування загальноукраїнської та європейської цивілізаційної ідентичностей як синтезу етнічної, національної, громадянської, культурної, політичної, релігійної та інших на базі цивілізаційних цінностей. Ці пропозиції стосуються трьох напрямів:

перший напрям адресується академічним установам та науковцям вишів, покликаних продовжити фундаментальні і прикладні наукові дослідження, включаючи українознавчі міждисциплінарного характеру, щодо тенденцій утвердження ідентичностей українства шляхом модернізації і наповнення їх базових цінностей цивілізаційним змістом в умовах сучасних глобалізаційних, інтеграційних, інформаційних та міграційних процесів, російської агресії і маніпулятивної пропаганди, їх пагубного впливу на світогляд, життєві орієнтири і громадянську позицію українського соціуму; оновити проблематику і змінити пріоритети наукових досліджень з акцентом на з'ясування механізмів формування цивілізаційних компетентностей, взаємодії національної, громадянської,

культурної, релігійної, а також європейської ідентичностей, ідентифікаційної ролі історичної пам'яті, мови, національних традицій, новітніх надбань художньої літератури і мистецтва, засобів масової інформації та міжособистісних комунікацій; осмислювати специфіку ідентифікації різних етнічних, вікових і соціальних груп населення, локальних особливостей в регіонах України та в українських діаспорах за кордоном, створювати спільні міжнародні наукові проекти, націлені на утвердження у суспільній свідомості образу України як самобутньої регіонально-локальної цивілізації, історично укоріненої в європейський цивілізаційний простір, і на цій основі сприяти формуванню усвідомленого почуття цивілізаційної європейськості в українських громадян.

Другий напрям стосується діяльності громадянського суспільства і передбачає: врахування зарубіжного досвіду щодо взаємозв'язку та взаємообумовленості ідентифікаційних процесів і розвитку громадянського суспільства, підвищення ролі усіх його інститутів: політичних партій, громадських об'єднань, творчих спілок, ветеранських, жіночих, молодіжних і дитячих організацій, волонтерського руху тощо у консолідації суспільства, формуванні цивілізаційних якостей і компетентностей усіх груп населення; поширення і популяризацію позитивного образу України, українського громадянина як цивілізованого європейця, його найбільш значущих характеристик, таких як працьовитість, висока освіченість, культура, толерантність, патріотизм, активна громадянська позиція, відповідальність, почуття власної гідності і гордості за свою країну; створення і реалізацію цільових

програм просвітницької роботи громадських об'єднань, видавничої діяльності, організацію лекційної пропаганди ролі національної ідеї як стрижня консолідації та ідентифікації суспільства, поширення наукових знань про людину як найвищу цінність, її соціокультурний і духовний світ як підґрунтя самоідентифікації, координацію діяльності політичних партій і громадських об'єднань у формуванні та підтримці ідентифікації як одного із механізмів соціалізації особистості, прищепленні патріотичних цінностей, любові до України, готовності захищати її, поважного ставлення до історико-культурної спадщини, мови і національної культури своєї країни, до старшого покоління, до інших народів та культур.

Третій напрям апелює до органів влади і управління на загальнодержавному та місцевому рівнях з метою: модернізації державної ідентифікаційної політики і розроблення цілісної програми формування цивілізаційної ідентичності українства як системи практичної діяльності органів влади та територіальних громад щодо створення спільного ідентифікаційного поля для національної, культурної, політичної, релігійної та громадянської консолідації суспільства на принципах соборності України, її європейського вибору з долученням до цього поля українських діаспор; координації центральних і регіональних ідентифікаційних проектів формування загальнонаціональної та європейської ідентичностей в Україні як чинника державотворення, успішного проведення реформ, легітимації політичного устрою, становлення громадянського суспільства, утвердження національної єдності і створення комфортного середовища для

життя людей. У цьому зв'язку доцільно оновити зміст Державної програми співпраці із закордонними українцями, зокрема щодо допомоги добровільним і самоврядним організаціям у країнах їх проживання в розвитку української освіти, науки, культури, церкви, засобів масової інформації, налагодження сталого зв'язку з ними, оскільки саме вони створюють міжнародний імідж України, зберігають національну ідентичність на чужині і пригальмовують процес асиміляції.

Таким чином, сучасний науково-теоретичний дискурс розглядає взаємодію двох основних різновидів загальноукраїнської індивідуальної та колективної цивілізаційної ідентичності українства: а) з погляду ідентифікації навколо національно-державницької ідеї, національних цінностей і української регіонально-локальної цивілізації («я – цивілізований українець», «ми – цивілізовані українці»); б) формування європейської ідентичності («я – цивілізований європеєць», «ми – українці – цивілізовані європейці»). Конституювання ідентифікаційної політики, вироблення адекватних практик та дій щодо формування цивілізаційної ідентичності належать до ключових функцій держави і пріоритетних завдань громадянського суспільства. З одного боку, держава і громадянське суспільство постають своєрідним репрезентантом загальноукраїнської спільноти, сприяючи утвердженню і захисту її цивілізаційних цінностей, а з іншого боку – держава і громадянське суспільство – це потужний фактор формування цивілізаційної ідентичності, її модератор, який, використовуючи різноманітні політичні і правові механізми, громадянські ініціативи, спрямовує

ідентифікаційний процес в інтересах всього українського суспільства та його інтеграції в європейський цивілізаційний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авер'янова Н., Воропаєва Т. Цивілізаційний розвиток українського народу: культуротворчі аспекти. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 4. С. 18–23.
2. Антропологічний код української культури і цивілізації (колект. моногр. у двох книгах) / О. О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я. С. Калакура, В. П. Коцур, М. Ф. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Кн. 1. 432 с.; кн. 2. 536 с.
3. Бевз Т. Українська ідентичність і національна безпека у викликах сьогодення. *Українознавство*. 2020. № 4. С. 143–158.
4. Брас Пол. Р. Етнічні групи і формування етнічної ідентичності. *Націоналізм: антологія*. Київ: Смолоскип, 2000. 464 с.
5. Воропаєва Т. Українська людина як «НОМО ANTEMURALE». *Антропологічні виміри філософських досліджень: матеріали 7-ї міжнародної наукової конференції*. Дніпро, 2018. С. 82–85.
6. Воропаєва Т. С. Європейська цивілізаційна ідентичність як чинник консолідації громадян України у постколоніальну добу (1991–2018 рр.). *Гілея*. 2018. Вип. 138 (2). С. 139–146.
7. Воропаєва Т. Ідентичність українського народу в контексті соціокультурних трансформацій: теоретико-методологічні засади дослідження. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Українознавство*. 2010. № 14. С. 15–18.
8. Вульф К. Етнічний націоналізм: аналіз і захист. *Націоналізм: антологія*. Київ: Смолоскип, 2000. 495 с.
9. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Формування загальнонаціональної ідентичності українців у контексті сучасних викликів. *Гілея*. 2015. Вип. 101. С. 474–481.

10. Гаїпчінсон Дою, Сміт Ентоні Д. Що таке етнічність. *Націоналізм: антологія*. Київ: Смолоскип, 2000. 458 с.
11. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
12. Гелнер Е. Нації та націоналізм. *Націоналізм: антологія*. Київ: Смолоскип, 2000. 300 с.
13. М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. Цивілізаційна історія України. Київ: ЕксОб, 2005. 632 с.
14. Грицак Я. Українська ідентичність. *Критика*. 2016. Ч. 3–4. С. 221–222.
15. Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.
16. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Множинна ідентичність особистості у мережових умовах: до антропологічних засад інформаційного права. *Інформація і право*. 2020. № 4. С. 34–45.
17. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ. А. В. Толстых. Москва: Прогресс, 1996. 349 с.
18. Еріксен Т. Етнічність, раса, клас і нація. *Націоналізм: антологія*. Київ: Смолоскип, 2000. 460 с.
19. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Київ: Генеза, 2017. 560 с.
20. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Українська культура: цивілізаційний вимір. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.
21. Козловець М. А. Європейська ідентичність: уніфікація чи «єдність в розмаїтті»? *Гуманітарний вісник ЗДІА. Філософія*. 2009. Вип. 37. С. 72–86.
22. Колодій А. Радянська ідентичність та її носії в незалежній Україні. *Україна в сучасному світі. Соціальні, етнічні і культурні аспекти глобалізації і Україна*. Київ: Стило, 2002. С. 36–55.
23. Корнієнко В. О., Денисюк С. Г. Формування європейської ідентичності: аргументи для України. *Politology bulletin*. 2018. Is. 80. С. 20–34.
24. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження). 2-ге вид., допов. Київ: Т-во «Знання» України, 2013. 471 с.
25. Куций І. П. Категорія «цивілізаційна ідентичність» як об'єкт історіографічного дослідження: сучасні інтерпретації. *Український історичний журнал*. 2014. № 6. С. 113–122.
26. Майборода О. М. Проблема формування нової ідентичності української нації. *Етноси України*. Альманах. Київ. 2000. Вип. 1. С. 15–16.
27. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. Київ: ІПіЕНД, 2002, 271 с.
28. Наливайко С. Походження українського народу в світлі даних Y–ДНК генеалогії. *Українознавство*. 2012. № 1. С. 166–170.
29. Павленко П. «Русский мир» як ідеологія російського неоімперіалізму: українські реалії. *Волинський Благовісник*. 2015. № 3. С. 281–286.
30. Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ: Наукова думка, 2020. 255 с.
31. Поліщук Ю. М. Теоретичні виміри етнічної і національної ідентичностей. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 2. С. 197–213.
32. Попович М. Культурні засади цивілізаційної ідентичності. *Нова парадигма*. 2015. Вип. 128. С. 3–13.
33. Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 400 с.
34. Рафальський О. О. Україна як цивілізаційний феномен. Київ: Бланк-Прес, 2010. 256 с.
35. Рафальський О., Самчук З. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.

36. Сенченко А. Я. Чи існує українська людина як така? URL: 2016//http://repo.uira.edu.ua/jsrui/handle/123456789

37. Сергійчук В. Малоєвропейство як складова сучасного малоросійства. *Історичний калейдоскоп*. 2020. № 4. С. 33.

38. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.

39. М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. Україна найдавнішого часу – XVIII ст.: цивілізаційний контекст пізнання. Тернопіль: Астон, 2012. Кн. 1. 700 с.

40. М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. Україна XIX – початку XXI століття: цивілізаційний контекст пізнання. Тернопіль: Астон, 2012. Кн. 2. 696 с.

41. Українська людина в європейському світі: навч. посіб. / за ред. Т. С. Смолженко, З. Е. Скринник. Київ: УБС НБУ, 2015. 609 с.

42. Франко І. З вершин і низин. Збірка поезій. Львів: НТШ, 1893. С. 74–75.

43. Шульга М. Критерії європейської ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 139–147.

44. Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України. Вид. 2-ге. Київ: Кондор, 2008. 736 с.

45. Yaroslav Kalakura, Mykhailo Yurii. Anthropocentrism of ukrainian culture and civilization. *Ukraine-Europe-World. The International Collection of Scientific Works*. Is. 22. Ternopil, 2019. S. 13–22.

REFERENCES

1. AVERIANOVA, N., VOROPAIEVA, T. (2019). Civilizational Development of the Ukrainian People: Cultural Aspects. *Visnyk Nationalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv* (Bulletin of the National Academy of Culture and Arts Management), (4), pp. 18–23. [in Ukr.]

2. RAFALSKYI, O., KALAKURA, Ya., KOT-SUR, V., YURII, M. (2020). *Anthropological Code of the Ukrainian Culture and Civilization* (Collected Monographs in Two Books). Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NASU, Book 1, 432 p.; Book 2, 536 p. [in Ukr.]

3. BEVZ, T. (2020). Ukrainian Identity and National Security in the Challenges of Today. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 4 (77), pp. 143–158. [in Ukr.]

4. BRASS, P. R. (2000). Ethnic Groups and Formation of Ethnic Identity. In: *Nationalism: An Anthology*. Kyiv: Smoloskyp, 464 p. [in Ukr.]

5. VOROPAIEVA, T. (2018). Ukrainian Man as “HOMO ANTEMURALE”. In: *Antropohichni vymiry filosofskykh doslidzhen: Materialy 7-oi mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (Anthropological Dimensions of Philosophical Research: Proceedings of the 7th International Academic Conference). Dnipro, pp. 82–85. [in Ukr.]

6. VOROPAIEVA, T. (2018). European Civilizational Identity as a Factor in the Consolidation of Citizens of Ukraine in the Postcolonial Era (1991–2018). *Hileia*, Vol. 138 (2), pp. 139–146. [in Ukr.]

7. VOROPAIEVA, T. (2010). Identity of the Ukrainian People in the Context of Sociocultural Transformations: Theoretical and Methodological Principles of the Research. *Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenka. Ukrainoznavstvo* (Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ukrainian Studies), (14), pp. 15–18. [in Ukr.]

8. WOLF, K. (2000). Ethnic Nationalism: Analysis and Protection. In: *Nationalism: An Anthology*. Kyiv: Smoloskyp, 495 p. [in Ukr.]

9. HAI-NYZHNYK, P., CHUPRII, L. (2015). Formation of National Identity of Ukrainians in the Context of Modern Challenges. *Hileia*, Vol. 101, pp. 474–481. [in Ukr.]

10. HAIPCHINSON, D., SMITH, A. D. (2000). Definition of Ethnicity. In: *Nationalism: An Anthology*. Kyiv: Smoloskyp, 458 p. [in Ukr.]

11. HUNTINGTON, S. (2006). *Confrontation of Civilizations and Change of the World Order*. Lviv: Kalvariia, 474 p. [in Ukr.]

12. GELLNER, E. (2000). Nations and Nationalism. In: *Nationalism: An Anthology*. Kyiv: Smoloskyp, 300 p. [in Ukr.]

13. HORIELOV, M., MOTSIA, O., RAFALSKYI, O. (2005). *Civilizational History of Ukraine*. Kyiv: EksOb, 632 p. [in Ukr.]

14. HRYTSAK, Ya. (2016). Ukrainian Identity. *Krytyka*, Vol. 3–4, pp. 221–222. [in Ukr.]
15. HRYTSENKO, O. (2019). *Decommunization in Ukraine as a State Policy and a Socio-cultural Phenomenon*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NASU; Institute of Cultural Studies of NAAU, 320 p. [in Ukr.]
16. DZOBAN, O., ZHDANENKO, S. (2020). Multiple Personal Identity in the Network Environment: On the Anthropological Foundations of Information Law. *Informatsiia i pravo* (Information and Law), (4), pp. 34–45. [in Ukr.]
17. ERICKSON, E. (1996). *Identity: Youth and Crisis*. Moscow: Progress, 349 p. [in Ukr.]
18. ERIKSEN, T. (2000). Ethnicity, Race, Class, and Nation. In: *Nationalism: An Anthology*. Kyiv: Smoloskyp, 460 p. [in Ukr.]
19. KALAKURA, Ya., RAFALSKYI, O., YURII, M. (2017). *Mental Dimension of Ukrainian Civilization*. Kyiv: Heneza, 560 p. [in Ukr.]
20. KALAKURA, Ya., RAFALSKYI, O., YURII, M. (2015). *Ukrainian Culture: The Civilizational Dimension*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NASU, 496 p. [in Ukr.]
21. KOZLOVETS, M. (2009). European Identity: Unification or “Unity in Diversity”? *Humanitarnyi visnyk ZDIA. Filosofiia* (Humanitarian Bulletin of ZSEA. Philosophy). Vol. 37, pp. 72–86. [in Ukr.]
22. KOLODII, A. (2002). Soviet Identity and Its Bearers in Independent Ukraine. In: *Ukraine in the Modern World. Social, Ethnic, and Cultural Aspects of Globalization and Ukraine*. Kyiv: Stylos, pp. 36–55. [in Ukr.]
23. KORNIENKO, V., DENYSIUK, S. (2018). Formation of European Identity: Arguments for Ukraine. *Politology bulletin*, (80), pp. 20–34. [in Ukr.]
24. KREMEN, V., TKACHENKO, V. (2013). Ukraine: Identity in the Age of Globalization (sketches of metadisciplinary research). 2nd ed., enl. Kyiv: “Znannia” Ukrainy, 471 p. [in Ukr.]
25. KUTSYI, I. (2014). “Civilizational Identity” Category as an Object of Historiographical Research: Modern Interpretations. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), (6), pp. 113–122. [in Ukr.]
26. MAIBORODA, O. (2000). The Problem of Forming a New Identity of the Ukrainian Nation. In: *Ethnic Groups of Ukraine*. An Almanac. Vol. 1. Kyiv, pp. 15–16. [in Ukr.]
27. NAHORNA, L. (2002). *National Identity in Ukraine*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NASU, 271 p. [in Ukr.]
28. NALYVAIKO, S. (2012). The Origin of the Ukrainian People in the Light of Y-DNA Genealogy Data. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 1, pp. 166–170. [in Ukr.]
29. PAVLENKO, P. (2015). “Russian World” as an Ideology of the Russian Neo-Imperialism: Ukrainian Reality. *Volynskyi Blahovisnyk*, (3), pp. 281–286. [in Ukr.]
30. PYROZHKO, S., KHAMITOV, N. (2020). *Civilizational Subjectivity of Ukraine: From Potentials to a New Worldview and Human Existence*. Kyiv: Naukova Dumka, 255 p. [in Ukr.]
31. POLISHCHUK, Yu. (2013). Theoretical Dimensions of Ethnic and National Identities. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* (Scientific Notes of I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NASU), Vol. 2, pp. 197–213. [in Ukr.]
32. POPOVYCH, M. (2015). Cultural Principles of Civilizational Identity. *Nova paradyhma* (A New Paradigm), Vol. 128, pp. 3–13. [in Ukr.]
33. RAFALSKYI, O. (2018). *Consolidation of the Ukrainian Society: Ethnopolitical Dimension*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NASU, 400 p. [in Ukr.]
34. RAFALSKYI, O. (2010). *Ukraine as a Civilizational Phenomenon*. Kyiv: Blank-Press, 256 p. [in Ukr.]
35. RAFALSKYI, O., SAMCHUK, Z. (2018). *Civilizational Crossroads of Modern Society*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NASU, 688 p. [in Ukr.]
36. SENCHENKO, A. *Do Ukrainian People Exist as Such?* [online] Available at: 2016//<http://repo.uipa.edu.ua/jspui/handle/123456789> [in Ukr.]

37. SERHIICHUK, V. (2020). Little Europe as a Component of Modern Little Russia. *Istorychnyi kaleidoskop*, (4), p. 33. [in Ukr.]
38. SMITH, E. (1994). *National Identity*. Kyiv: Osnovy, 224 p. [in Ukr.]
39. YURII, M., ALEKSIEVETS, L., KALAKURA, Ya., UDOD, O. (2012). *Ukraine from Ancient Times till the 18th Century: The Civilizational Context of Learning*. Book. 1. Ternopil: Aston, 700 p. [in Ukr.]
40. YURII, M., ALEKSIEVETS, L., KALAKURA, Ya., UDOD, O. (2012). *Ukraine in the 19th – Early 21st Century: The Civilizational Context of Learning*. Book. 2. Ternopil: Aston, 696 p. [in Ukr.]
41. SMOVZHENKO, Z., SKRYNNYK, E. (2015). *Ukrainian Man in the European World: A Textbook*. Kyiv: University of Banking, NBU, 609 p. [in Ukr.]
42. FRANKO, I. (1893). *From the Peaks and Lowlands*. Collection of Poems. Lviv: Taras Shevchenko Scientific Society, pp. 74–75. [in Ukr.]
43. SHULHA, M. (2010). Criteria of European Identity. *Politychnyi menedzhment* (Political Management), (2), pp. 139–147. [in Ukr.]
44. YURII, M. (2008). *Sociocultural World of Ukraine*. 2nd ed. Kyiv: Kondor, 736 p. [in Ukr.]
45. KALAKURA, Ya., YURII, M. (2019). Anthropocentrism of Ukrainian Culture and Civilization. *Ukraine-Europe-World. The International Collection of Scientific Works*, (22). Ternopil, pp. 13–22. [in Eng.]

Цивілізаційну ідентичність українства можна визначити як історично сформовану і усталену цілісність, вищу форму етнічної, соціальної, культурної, громадянської, національної ідентичностей, що ґрунтується на усвідомленні цивілізаційності своїх національних цінностей, культурно-історичних, релігійних та ментальних рис, які характеризують Україну як регіональну цивілізацію, уподібнюють українців з народами європейської цивілізації.